

*Јелена Вукоичић
Београд*

ИСТОРИЈСКЕ ОСНОВЕ СРПСКЕ ПОЛИТИЧКЕ МИСЛИ

Сажетак

Бурна историја српског народа на балканском раскришћу великих цивилизација имала је значајан утицај на савремену српску политичку мисао у XIX и XX веку. У периоду од XII до XIV века, под влашћу династије Немањића, Србија је постала највећа и најмоћнија држава на Балкану, а њен успон достигао је свој врхунац за време владавине цара Душана, средином XIV века. Након изненадне Душанове смрти започиње слабљење српске државе која постепено губи територије под налетом турских напада, да би век касније била у потпуности освојена од стране Отоманског царства. Успон и пад средњовековне Србије, и векови које су Срби морали да проведу под окупацијом Отоманске империје, фундаментално су обликовали српску националну свест и идентитет, као и српску политичку мисао и програм помоћу којег су политички лидери и идеолози покушавали да обнове Србију у XIX и XX веку.

Кључне речи: Српска политичка мисао, српска историја, Срби, Немањићка држава, српска национална свест и идентитет.

Српску политичку мисао и државотворни програм, помоћу којих су политички лидери и идеолози у XIX и XX веку покушавали да реше српско национално и политичко питање, суштински је обликовала и усмерила бурна историја српског народа, од његовог доласка на Балкан па до данашњих дана. У овом дугом периоду, испуњеном великим историјским превирањима, Срби су имали променљиву срећу и прошли различите фазе свог историјског развоја,

великих успона и падова. У периоду од XII па до краја прве половине XIV века Србија се територијално ширила, војно и политички непрестано јачала и културно се уздизала – врхунац свог успона средњовековна српска држава доживеће средином XIV века, под влашћу цара Стефана Душана, познатог и као Душан Силни. У то време Србија је била најјача балканска држава, чије су границе на југу допирале до средње Грчке, држава која је са Балкана успела да потисне моћну Византијску империју. Убрзо након Душанове смрти, 1355. године, пред налетом отоманске војске српска држава почиње да пропада, знатно брже него што се уздизала. Своју независност Србија ће изгубити 1459. године, падом Смедерева, и тек у XIX веку Срби ће поново бити у прилици да се изборе за слободу и обнове своју државу. Векови проведени под отоманском окупацијом утицали су у великој мери на историјски развој српског народа; брутална и дискриминаторска власт, религијски и етнички стране државе и цивилизације, бројне сеобе, религијске конверзије, борбе и устанци, обликовали су српско национално биће, идентитет и међуетничке односе балканских народа, као и савремену српску политичку мисао, ставове и идеје.

ИСТОРИЈСКА КРЕТАЊА НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ И СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО

Бурна историја српског народа, која се углавном састојала од борбе за опстанак нације, утицала је на стварање опречних принципа као основа националне и политичке идеологије. Према речима Добрице Ћосића, „Срби егзистирају на дуалистичком начелу. Вера и преврство снажно се условљавају, као и колективност и индивидуалност. Победа и пораз су равноправни у значењу и памћењу. Родољубље и издаја имају митске парадигме. Храброст и кукавичлук, такође. У целини гледано, српски идентитет се најизразитије успоставља православљем и борилаштвом за његову одбрану, односно, своју слободу. Вера, слобода, држава, стапа се у једно код Срба, и то већ од средине XIII века. Рано настала свест о идентитету узрокована је геополитичким положајем српског народа, његовим бивствовањем на граничним просторима европске и хришћанске цивилизације и потом две империје – османлијске и аустро-угарске. Срби су били приморани на самосвест или уништење; на одбрану идентитета или асимилацију; на остајање у

вери по сваку цену или на проверавање. У тој муци и алтернативи опстајања, саткала се целокупна њихова духовност и обликовао се национални етос”.¹⁾

Српску историјску судбину одредило је досељавање српског народа, заједно са другим Јужним Словенима, на Балкан, почетком VII века. Специфична геостратешка позиција Балканског полуострва, наиме, пресудно је утицала на историју свих народа који су се настањивали на њему. Током читаве своје историје целокупни Балкан представљао је територију подељену великим културним, религијским и политичким целинама, које су се бориле за доминацију и даље ширење према Истоку или Западу. Ова област дефинисала је границу између западног Римског царства и источног Византијског царства. То је, затим, постала линија разграничења између католичког и православног хришћанства, и, касније, између западног/европског и исламског/турског утицаја. Балкан је такође представљао област у којој су се за превласт борили Турско и Аустроугарско царство, а након Другог светског рата постао је граница између западне алијансе и комунистичких држава. Из тог разлога овај регион одувек је био стратешка зона директног интереса великих сила, у којој су се одигравали њихови међусобни конфликти, као што су то били сукоби између Отоманског и Аустроугарског царства, Аустроугарске и царске Русије, сила Осовине и Савезника у Другом светском рату, и, нешто мање директно, између западне алијансе и Варшавског пакта за време хладног рата. Ове велике поделе временом су проузроковале дубоке линије расцепа по етничким и религијским линијама између народа у овом делу Европе, доводећи до стварања јаких антагонизама и периодичних сукоба, који су се одржали до данашњих дана. У циљу деноминације одређених карактеристика низа догађаја и односа између балканских држава, крајем XIX и почетком XX века, чак је дошло до стварања пежоративних слогана, као, на пример, европско „буре барута” или израза „балканизација”.

Изложен различитим спољашњим утицајима, Балкан је свој евроазијски карактер задржао и у етничком саставу, као и у културном и политичком развоју. На њему је формирана прва цивилизација у Европи – Стара Грчка; прва империја – Македонска.

1) Добрица Ћосић, „Српско питање – демократско питање”, у: *Теорија политике*, Драган Симеуновић (ур.), стр. 125-130, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 125.

После Македонске империје дошла је Римска, затим Византија, па после Турска, која се на Балканском полуострву задржала све до XX века.²⁾

Борбе великих империја око Балкана, као и међусобне борбе локалних народа, имале су огроман утицај на географска и политичка кретања на полуострву; као што наводи Васа Чубриловић, један народ узмиче, други надире; једна цивилизација се повлачи, друга шири; народ се бори с народом, држава с државом, култура с културом – вечити ратови, сукоби и борбе; успон и пад империја, народа и култура – то је основна карактеристика историје Балкана последњих две хиљаде година. Утицаће она својом променљивошћу, својом несигурношћу и суровошћу обрачуна међу државама и народима на формирање представе балканског човека о величини и пролазности царства. Деловаће и на схватања српског човека о улози и значају државе у животу једног народа. И њему ће историјско искуство Балкана говорити да се слобода може бранити само јаком државом, независност једног народа чувати великим војскама. Ту је суштина империјалне идеје код малих балканских народа све до XX века. Сви се они угледају на Римско царство и желе да у Цариграду замене моћ некадашњег Византа, јер су у суштини уверени, понесени старим империјалним схватањима, да Балкан не може без велике царевине.³⁾ На овим концепцијама изграђивала се и средњовековна, Немањићка Србија, али и читав феномен српске политичке мисли и државотворног програма на чијим ће се основама, у XIX веку, изградити модерна српска држава.

УСПОН И ПАД СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ

У другој половини XII века Стефан Немања ујединио је Србе по први пут, успостављајући основу српског краљевства низом ратова са Византијом и Бугарском. Из Рашке, као централне области, Немањићка Србија шири се према мору, преко Хума, Зете и Северне Албаније запоседа Косово и Метохију и продире према Сави, Морави и Дунаву. За време Стефана Милутина (1282-1321) она продире у долину Вардара, искоришћава слабост Византије и Бугарске како би се спустила до Егејског мора; после победе над Бугарима код Велбужда, 1330, Србија постаје најјача

2) Васа Чубриловић, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Просвета, Београд, 1958, стр. 15.

3) *Ibid.*

држава на Балкану. Српска средњовековна држава достигла је свој зенит у првој половини XIV века, под влашћу цара Стефана Душана који је дошао на трон 1331. године. Душан се у априлу 1346. године крунисао за „цара Срба и Грка”, пошто је пре тога српску архиепископију уздигао у ранг патријаршије. Тим променама видљиво је изразио нови положај Србије која је постала водећа сила на Балканском полуострву. Војна и политичка моћ имале су снажан утицај на српску државу која се ширењем удаљавала од свог првобитног језгра, стремећи ка Цариграду, а и од својих старих традиција, идентификујући се са универзалним православним царством. Огромна држава, која се простирала од Саве и Дунава до Коринтског залива, морала је непрекидно да се брани и на бојиштима, и усавршавањем управе и законодавства. Српска освајања уједно су праћена импресивним развојем српског друштва и културе, претварајући Србију у моћну и напредну земљу.⁴⁾ Освајачка политика прекинута је после изненадне Душанове смрти, 1355. године. Уместо јаке цареве власти, за време Душановог наследника Стефана Уроша (1355-1371), превагу су добили великаши, намесници у појединим областима, који се постепено претварају у самосталне господаре.⁵⁾

Криза српског краљевства почела је након пораза који су Срби претрпели у Маричкој битци 1371. године, против растуће регионалне силе, Отоманског царства, док се као датум почетка краја српске средњовековне државе обично узима њен пораз у бици на Косову пољу. Српски пораз у бици на Косову пољу није само означио почетак постепене дезинтеграције средњовековне Србије, већ такође и периода који се од стране већине српских историчара оправдано сматра најмрачнијим и најразорнијим у српској историји – пет стотина година ропства у оквиру граница Отоманског царства.⁶⁾ Оно што, међутим, такође треба истаћи јесте чињеница да је, након Маричке битке, Турцима био потребан готово читав век да би потпуно освојили Србију. Борба коју су Срби водили била је тако жестока, упорна и крвава да је оставила дубок

4) Погледати: Сима Ђирковић (ур.), „Успон и ширење српске државе“, у: *Историја српског народа I*, стр. 437-663, Српска књижевна задруга, Београд, 2000.

5) Више о кризи српског царства након Душанове смрти видети у: Раде Михаљчић, *Крај српског царства*, Српска књижевна задруга, Београд, 1975.

6) Погледати: Раде Михаљчић, *Косовска битка у историји и популарној традицији*, Бигз, Београд, 1989.

траг у историјској традицији српског народа. Ниједан балкански народ није Турцима пружио такав отпор као Србија од битке на Марици до свог пада 1459.⁷⁾

Турско надирање и распад средњовековне српске државе довели су и до расељавања српског народа који се пред најездом Турака повлачио према северу, те, последично, и до разбијања етнички компактне целине коју је до тада представљала Србија. Највише из овог разлога, али и због нове турске управне поделе српских земаља, сам географски појам Србије, односно идеја где би границе српске државе требало да буду, била је донекле нејасна у време владавине Отоманског царства. Оно што је, у овом више-вековном периоду, очувало државотворну традицију и националну свест Срба, била је управо успомена на Немањићку Србију, која се усменим предањима преносила с колена на колена. Немањићка држава била је и остала идеал српске државе у вековима које су Срби били принуђени да проведу под окупацијом Отоманског царства. Расељавања Срба, као и религијске конверзије у периоду турске власти довели су, међутим, до још једног великог проблема са којим ће се у XIX веку суочити српски политички лидери – питања уједињења српског народа који је сада живео, у знатној мери, измешан са другим народима. Овај проблем на крају ће довести до прихватања југословенске идеје од стране неких српских политичара и владара, с обзиром на то да се југословенска држава доживљавала као једини начин заокруживања српског националног простора.

НЕМАЊИЋКА СРБИЈА КАО ИДЕАЛ СРПСКЕ ДРЖАВЕ

Успон и пад средњовековне српске државе удариће темеље српској политичкој мисли XIX и XX века. У периоду од свега неколико деценија Србија је од најмоћније балканске државе постала земља која се грчевито борила да, макар на малом делу своје преостале територије, сачува независност; у току једног века, велико и величанствено Душаново православно царство утопљено је у Отоманску исламску империју. Српски народ делио је судбину своје државе – од нације чији је цивилизацијски развој у периоду власти Немањића био импресиван у свим сегментима и на свим

7) Васа Чубриловић, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Просвета, Београд, 1958, стр. 20.

пољима, Срби су постали обесправљен, поробљен народ, осуђен на милост и немилост бруталног турског режима. Ова бурна историјска превирања дубоко су се усадила у српску националну свест, створивши јасне представе о томе каква држава Србија треба – и не треба да буде.

Немањићка држава била је инспирисана Византијом, као и традицијом владавине моћних царстава на Балкану. Као што истиче Васа Чубриловић „Балкан никад није био без велике државе. Традиција Македонског, Римског, Византијског и Турског царства говорила је овде сваком човеку, па и српском, да нема јаке државе без јаке централне власти. Присуство јаких држава са моћном централном влашћу на Балкану служило је вековима као пример српском народу да тежи и код себе изградњи такве државе. Нарочито у том правцу делује у немањићко доба пример старе Византије, државе која ће највише утицати на формирање политичке мисли сваког балканског човека у Средњем веку, па и српског. На рачун Византије шири се Немањићка држава према југу. Запоседајући нове области Немањићи затичу тамо већ изграђену државну управу, законодавство и утврђене односе између централне власти и покрајинских управа. Зато није чудо да се, упоредо са јачањем државе и кроз законодавство и кроз општу државну политику, код Немањића осећа тежња да се обуздају феудалне снаге у порасту јачањем владаочевих компетенција. Нигде се то тако добро не види као у Душановом законику”.⁸⁾ Чубриловић закључује да је идеја о јакој српској држави која би наследила Византијско царство на Балкану била суштина државне мисли у доба Немањића, и да ће она деловати на гледање српског човека на државу и њене основне задатке вековима после слома Немањићке Србије.⁹⁾

Српски национални образац који је садржао идеју ослобођења и обнове државе која је у 14. и 15. окупирана и чије су, готово све, институције уништене, и који је био присутан све време окупације, постао је државни циљ у време Карађорђево Србије.¹⁰⁾ Како наводи Милош Кнежевић „очевидно, ма каква и ма колика била, српска држава најбоље је штитила српски народ у историјским потресима и ковитлацима. Без државе Срби су били изложени разорном по-

8) Васа Чубриловић, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Просвета, Београд, 1958, стр. 22.

9) Ibid.

10) Борис Милосављевић, „Национални карактер, културни и политички образац“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2013, стр. 201.

литичком вулунтаризму, милости и немилости оних чинилаца који су на српском етнонационалном простору успостављали своју моћ и власт. Одатле је ослободилачки порив народа/нације поистовећиван са етатизовањем, то јест одржављењем у облику српске националне државе. Тежња ка националном ослобађању и етатизовању током 19. и 20. века била је битан састојак остварења националног интереса Срба на плану историјског решења српског питања¹¹⁾

Већина српских политичких лидера и идеолога у XIX и првој половини XX века замишљала је и покушавала да створи управо онакву Србију каквој је, много векова раније, темеље ударио Стефан Немања. У српској политичкој мисли, слободна и независна држава углавном се повезивала са јаком централном влашћу и моћним лидером, способним да контролише и чврсто држи у рукама све полуге власти, управо онако како је то био у стању да уради највећи српски владар, цар Душан. Са друге стране, слаба централна власт персонификована је у лику Душановог наследника, Стефана Уроша (у народу познатог као Урош „нејаки“), за чије време је дошло до урушавања централне власти огромне српске државе, што је, између осталог, умногоме олакшало надирање Турака. Овакво гледање на ствари приметно је у политичким ставовима већине војних и политичких српских лидера у новијој српској историји. Инсистирање на јакој централној власти (у XIX и почетком XX века оличеној у српским династијама Карађорђевића и Обреновића) карактерише ставове већине најутицајнијих мислилаца у кнежевини и, касније, краљевини Србији, чак и у оним случајевима када они лично нису имали добре односе са владајућим династијама.

Иако је Немањићка Србија несумњиво била идеал и инспирација српске политичке и интелектуалне елите, како због своје величине и моћи, тако и због чињенице да је она симболизовала српску независност и слободу, након којих је завладао најмрачнији период српске историје, погрешно би било тврдити да су, у XIX веку, српски политички лидери желели да створе јаку и велику државу само, или највише, зато што су били заслепљени сећањем на некада најмоћнију балканску државу и жељом да и сами „седну на престо цара Душана“. Главни разлог инсистирања на централизо-

11) Милош Кнежевић, „Ослобођење, слобода и држава: Размишљање о могућим приступима суштини српског питања“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/ 2013, стр. 15-16.

ваној власти са једном династијом на челу државе био је далеко рационалнији и утемељен на, како историјском искуству српског народа, тако и личним искуствима његових лидера. Једино јака централна власт, сматрало се, гарантује јаке институције и онемогућава било какво подривање државе изнутра, што је у турбулентном балканском региону, у којем су спољни притисци непрекидно претили свим локалним земљама и народима, било од пресудног значаја. Управо бурна и немилосрдна историја Балкана, у којој су јаки по правилу уништавали слабе, усадила је у читав народ, па тако и у владаре и идеологе, дубоко уверење да држава *мора* да буде стабилна и јака, што је могуће више, како би барем имала шансу да се избори за слободу и независност; стабилност се, са друге стране, повезивала са централистичким уређењем, али и са јаким лидером, способним да у балканском политичком вртлогу пронађе прави пут за централну државу Балкана, која се, управо захваљујући свом геостратешком положају, више пута у својој историји налазила у компликованијој и тежој позицији него остале земље на полуострву.

ИСТОРИЈА, РАТ И СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО

Историјски развој националног идентитета¹²⁾ и политичке идеологије целокупне српске нације био је, без икакве сумње, под великим утицајем ратова, насиља и страних окупација, и огромне жртве су, временом, добиле митске пропорције у националној идеологији, исто као и борба за слободу, независност и поновно успостављање средњовековне државе, некада вођена са реалним шансама за успех, много чешће започињана из чистог очаја и унапред осуђена на пропаст.¹³⁾ Без обзира на сва историјска превирања, једна чињеница остаје неоспорна – у својој дугој и бурној историји, одлукама које су доносили у тешким и судбоносним моментима, а које су се углавном тицале ступања у ратове за ослобађање од страних окупација и обнављање сопствене државе,

12) Више на тему српског националног идентитета видети у: Јован Базић, „Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2012, стр. 253-271; Сања Шуљагић, „Српски национални идентитет од средњовековне теодулије до разградње модерне државе Србије“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2014, стр. 1-24.

13) Погледи: Јелена Вукоичић, *Историја, рат и идентитет Срба у Републици Српској*, Чигоја штампа, Београд, 2015.

Срби су показали да су „бројчано мали народ са менталитетом великог”.¹⁴⁾ То да су ове одлуке, у највећем броју случајева, доводиле до катастрофалних последица по сам народ и његове територије, како у самим ратовима, тако и у мирнодопским периодима који су услеђивали након њих, такође представља неоспорну историјску чињеницу која српску „историјску судбину” доводи у раван са неколицином посебно тешких и трагичних историја малих народа, којих нема много у бројној светској породици нација.

С обзиром на ове историјске чињенице, у српској историографији значајно место заузимају управо вишевековна страдања српског народа. Према речима Јована Рашковића, „страдање Срба било је правило историје. Једино што се Србима догађало од боја на Косову до данас било је велико страдање. Само је Божја правда спасила Србе од потпуног уништења, од потпуног брисања српског имена. У сваком вијеку су стотине хиљада, или милиони, најбољих међу Србима оданих својој вјери и нацији плаћали властитом главом. Шест вјекова је српски народ уништаван”.¹⁵⁾ Како истиче Остоја Ђукић, „ако се мало вратимо у историју нашег народа, постаће нам јасно да су неки чудни усуд и простори на којима смо живјели, геополитички положај, те остале околности нашег живљења условљавали честе ратове, буне, устанке, а кулминација свега је било петовјековно ропство под силама мрака и зла. Налазили смо се на путевима који су били у фокусу интересовања царевина, великих сила и њихових савеза, похлепних и дрских освајача који су хрлили на наше просторе, освајали наше државне творевине, рушили, палили, тјерали нас на сеобе, збјегове, претварали у робље, присиљавали нас да примамо туђу вјеру, расрбљавали и стварали од нас рају и слуге”.¹⁶⁾

Најдужи период своје савремене историје српски народ провео је под окупацијом Отоманског царства. Дужина трајања отоманске власти у српским земљама, али и њена природа и догађаји који су је обележили, утицали су на то да овај период постане изузетно значајан за развој српског националног идентитета и српске

14) Др Константин Никифоров, „Мјесто и улога Дејтонског споразума на постјугословенском простору”, у: *Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, 2005, стр. 225-226.

15) Јован Рашковић, *Луда земља*, Акваријус, Београд, 1990, стр. 208-209.

16) Остоја Ђукић, „Морални аспекти Дејтонског мировног споразума”, у: *Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, 2005, стр. 611.

политичке мисли. У свести Срба отоманска владавина доживљава се као најмрачнији и најтежи период националне историје. С обзиром на то да су отомански освајачи уништили средњовековну српску државу, приморавајући њено становништво на вишевековни потчињени статус, генерални поглед на овај историјски период, у српском јавном дискурсу испуњен је негативним емоцијама. Како наглашава Димитрије Богдановић: „Турску власт српски народ није никада признао као вечну, никада није престајао да је мрзи и осећа као туђинску, насилничку, непријатељску. Ова се чињеница мора имати у виду ако треба разумети однос народа према стању створеном после коначног губитка независности, на Косову као и у другим областима широм српских земаља. Са Османлијама долазе Србима несреће, погибија, беда, потпуна обесправљеност и пљачка, без обзира на то да ли се ради о првом или другом периоду турске власти, о раздобљу успона и моћне, уређене османске администрације или о временима опадања и анархије. Извесна консолидација цркве, па чак и њен релативни напредак, после 1557, не би ни могли ни смели да засене истиниту слику ропства, посведочену у свим историјским изворима и задржану у свести српског народа. Не може се без тога разумети ослободилачка борба Срба, која у ствари континуирано траје све до коначног ослобођења од Турака 1912. године. Османлијска власт је уназирила српски народ: одузела му независност и слободу, лишила га државности, разбила му јединствено национално подручје, изменила цивилизацијски лик овог простора, доводећи у питање његов европски карактер. Турска је уништила српску аристократију, одузела народу најбољу децу (насилном регрутацијом за јаничаре – „данком у крви”), прекинула природно кретање српског народа ка модерном друштву, осиромашила му земљу, а привреду, која се чак и у полузависној Деспотовини налазила на линији успона, пресекла и упропастила својим пљачкашким друштвено-економским системом. Поврх свега тога, османлијска власт је почивала на закону дискриминације и апсолутне владавине ислама, са легалним могућностима да се у пракси спроводи насиље, појединачно или масовно, као физичко уништење појединаца или читавих области.”¹⁷⁾

Поред освртања на патње и неправде, у српској историографији често се спомиње и чврста решеност српског народа за борбу упркос свим недаћама и спремност подношења незамисливих

17) Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Пројекат Растко – Грачаница, електронско издање, http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/.

невоља за идеал слободе. Велики број историчара истиче да су се борбени дух и чврста решеност да се жртвују за слободу, показали као значајне карактеристике националне свести српског народа. Пишући о Србима који су живели у граничним регионима Отоманске империје, Душан Батаковић примећује да су у борби за опстанак они често улазили у војну службу Хабсбуршке монархије, или приступали ирегуларним ускочким јединицама у служби Венецијанаца. У сваком случају, углавном су против својих непријатеља водили герилски рат тако да је неопходност борбе – често жестоке и са великим последицама – постала значајан део српске политичке традиције. Ова борба ојачала је одлучност Срба да очувају свој етнички и религијски идентитет који се налазио под сталном претњом римске католичке цркве у Аустрији и Републици Венецији са једне, и ислама у Отоманском царству са друге стране.¹⁸⁾ На сличан начин, Владимир Стојанчевић, пишући о Првом српском устанку против Турака, наводи да „морално-психолошко јединство Срба сељака које се ванредно одразило већ у првим данима устанка, готово да није познавало случајеве издвајања и дефетизма. Јасна социјално-ослободилачка идеја водила борбе против дахија давала је том јединству и основ за истицање политичког програма са захтевима и гаранцијама које би важиле за целу устаничку територију. Снажна историјска традиција, очувана народна свест и спонтана жеља за слободом, као и жив устанички и хајдучки дух у најширим слојевима српског народа...нису могли задуго остати пасивни пред окрутним поступцима дахијске власти и њиховог покушаја да потпуно загосподаре свим институцијама и манифестацијама народног живота”.¹⁹⁾

Готово непрекидан низ ратова које су Срби водили у XIX и првој половини XX века довољно говори о одлучности народа да се бори и жртвује уколико би постојала било каква шанса за ослобођење од окупаторске власти. Рат и револуција постали су интегрални делови националне свести широких народних маса, као и српске политичке мисли која је као свој циљ увек постављала уједињене српског народа и обнављање српске државности. Иако је међу водећим политичким идеолозима било и „дипломата” и

18) Dusan T. Batakovic, *The Serbs of Bosnia and Herzegovina – History and Politics*, Dialogue, Paris, 1996, p. 38.

19) Владимир Стојанчевић, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839.”, у: *Историја српског народа V-I*, Владимир Стојанчевић (ур.), стр. 7-158, Српска књижевна задруга, Београд, стр. 87-88.

„револуционара”, идеја ослободилачког рата представља значајан део свеукупне српске политичке традиције, као и свих државотворних планова и програма. Од Првог српског устанка па до Првог светског рата сви српски политички лидери и идеолози су или планирали или водили ратове за ослобођење и независност српске државе; сви политички и државни програми заснивали су се, између осталог, и на, мање или више извесној, ратној опцији, с обзиром на чињеницу да је земља била окупирана, а чак и кад је Србија коначно постала независна, уједињење матице са осталим територијама насељеним српским становништвом било је тешко изводљиво мирним путем.

Култ борбе за слободу и спремности на жртву временом је постоје стожер националне идеологије, што се много пута доказало у бројним устанцима и ратовима које је српски народ водио у својој новијој историји. Сви оружани сукоби у којима су Срби учествовали, од отоманских освајања па до савременог периода, имали су национално-ослободилачки и револуционарни карактер, и управо те карактеристике постаће део српске националне идеологије, идентитета и политике. Идеја решавања националног питања револуцијом, рушењем окупаторске власти и изградњом своје националне државе удариће печат савременој националној и политичкој мисли у Србији, као и у другим земљама насељеним српским становништвом. Прихватајући ову идеју Срби и њихови лидери прихватили су и њене, по народ и државу, често катастрофалне последице – револуција и рат траже жртве, и то не појединачно него читавог народа. Када се посматрају бројни примери из ратова које су Срби водили у XIX и XX веку, може се видети до које мере су они били спремни на борбу до самоуништења; народ је увек прихватао сваки позив својих лидера да се крене у ослободилачки рат, а устанци и револуције често су започињани и спонтаном народном вољом, без званичних наређења, или, чак, супротно њима. Овај револуционарни дух, испоставиће се, представљао је двосекли мач за нацију и њену државу; Срби су све своје ратове за ослобођење добили, при томе ослобађајући и друге народе бивше Југославије, али су своје победе платили милионима жртава, што су губици од којих нација никада није успела, а реално није ни могла да успе, до краја да се опорави, као и губитком, у миру, територија које су у ратовима освајали.

*
* * *

Историја српског народа фундаментално је обликовала његову националну свест и политичку идеологију. Досељавањем на Балкан, Срби су везали своју историјску судбину за геостратешки положај Балканског полуострва. Вековно искуство турбулентног балканског региона научило је Србе да се државе стварају победама у рату, а губе поразима. Из овако стеченог искуства о држави произлазило је да она мора да буде добро организована, чврсто руковођена и војнички јака. Отуд и склоност српског човека према јакој власти.²⁰⁾ Историјска превирања научила су српски народ, па тако и његове лидере и идеологе, да у региону као што је Балкан могу да владају само јаки, док слаби брзо потпадну под туђу власт и постану политички и војни плен.

Специфичност српске историје свакако лежи у чињеници да је средњовековна Србија, непосредно након свог највећег историјског успона доживела и свој највећи пад – У периоду од једног века, од највеће и најмоћније државе на Балкану, Србија је постала провинција Отоманског царства. Успон и пад српске државе и векови које су Срби провели под влашћу Отоманске империје у великој мери су утицали на српску политичку мисао. Идеал српске државе подразумевао је јаку, централизовану државу са јаким лидером на власти, управо по узору на Немањићку Србију и највећег средњовековног српског државника, цара Стефана Душана. Векови проведени под турском влашћу и страдања којима је за то време било изложено српско становништво такође су усадили јак борбени дух у народ и створили одлучност да се креће у борбу за ослобођење чим се за то створе било какви услови – ова револуционарна мисао временом је постала интегрални део саме српске политичке мисли, што ће се најбоље показати у XIX и XX веку, када су Срби започињали низ устанака, ратова и револуција у циљу коначног ослобађања од окупаторских власти и уједињења српских земаља у слободну и независну државу.

У време турске власти такође је дошло до великих промена етничке структуре у српским земљама; са једне стране, народ се

20) Васа Чубриловић, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Просвета, Београд, 1958, стр. 35.

повлачио пред Турцима ка северу, што је довело до разбијања, до тада компактног, етничког српског простора, и мешања Срба са другим народима; са друге, одређени број Срба је, у вековима које су провели под окупацијом, прихватио ислам или католицизам, на тај начин се удаљивши од српске традиције и културе. Ова кретања становништва створиће огромне проблеме српској политичкој елити у XIX и XX веку, у њеним покушајима да обједини српски етнички и државни простор, и обнови средњовековну српску државу. Ови проблеми временом ће, у одређеним круговима политичке и интелектуалне елите, довести до стварања нове, југословенске идеје која се доживљавала као начин решавања српског националног питања, али, такође, и пут стварања једне велике и јаке државе која би у будућности била способна да одбрани свој суверенитет у турском региону Балканског полуострва.

ЛИТЕРАТУРА

- Базић, Јован, „Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2012.
- Batakovic, Dusan T., *The Serbs of Bosnia and Herzegovina – History and Politics*, Dialogue, Paris, 1996.
- Богдановић, Димитрије, *Књига о Косову*, Пројекат Растко – Грачаница, електронско издање, http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/.
- Вукоичић, Јелена, *Историја, рат и идентитет Срба у Републици Српској*, Чигоја штампа, Београд, 2015.
- Ђукић, Остоја, „Морални аспекти Дејтонског мировног споразума“, у: *Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, 2005.
- Кнежевић, Милош „Ослобођење, слобода и држава: Размишљање о могућим приступима суштини српског питања“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2013.
- Милосављевић, Борис, „Национални карактер, културни и политички образац“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2013.
- Михаљчић, Раде, *Косовска битка у историји и популарној традицији*, БИГЗ, Београд, 1989.
- Михаљчић, Раде, *Крај српског царства*, Српска књижевна задруга, Београд, 1975.

- Никифоров, Константин, „Мјесто и улога Дејтонског споразума на постјугословенском простору”, у: *Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, 2005.
- Рашковић, Јован, *Луда земља*, Акваријус, Београд, 1990.
- Стојанчевић, Владимир, „Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839.”, у: *Историја српског народа I-I*, Владимир Стојанчевић (ур.), стр. 7-158, Српска књижевна задруга, Београд, 2000.
- Ћирковић Сима (ур), „Успон и ширење српске државе”, у: *Историја српског народа I*, стр. 437-663, Српска књижевна задруга, Београд, 2000.
- Ћосић, Добрица, „Српско питање – демократско питање”, у: *Теорија политике*, Драган Симеуновић (ур.), Наука и друштво, Београд, 2002.
- Чубриловић, Васа, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Просвета, Београд, 1958.
- Шуљагић, Сања, „Српски национални идентитет од средњовековне теодулије до разградње модерне државе Србије“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2014.

Jelena Vukoicic

*HISTORICAL BASES
OF THE SERBIAN POLITICAL THOUGHT*

Resume

The historical development of the Serbian political thought had been under the great influence of the turbulent Serbian history in the Balkan crossroads of different civilizations and conflicting political interests of the great powers. Under the governance of Nemanjić dynasty, who came into power in the XII century, Serbia had in time become the most powerful state in the Balkan peninsula. The state's immense power reached its peak in the middle of XIV century, during the reign of the emperor Dušan. However, soon after Dušan's death, the great state started to disintegrate, gradually losing its territories to the rising Ottoman empire. After losing its independence, Serbian state became one of the provinces of the Ottoman empire,

which marked the beginning of the centuries long period of time that Serbian people had to spend under the brutal occupations of the great powers, marked by repression and violence. The rise and fall of the medieval Serbian state, and the centuries that the Serbs had to spend under the occupation of different empires, fundamentally shaped Serbian political thought as well as the program with which political leaders and ideologists tried to renew Serbia in XIX and XX century. Difficult historical circumstances under the influence of which Serbian people had suffered numerous injustices for centuries, shaped their national and political thought in accordance with the ideas of a liberation struggle, national unification and the renewal of the medieval Serbian state, but also influenced the ideas of a preferred model of governance. Centuries old experience of living in the turbulent Balkan region thought Serbian people that the states are both created and lost in wars. From these kind of experiences Serbian political elite and people derived the idea of the ideal state as the one that was well organized, militarily strong and strongly governed. The ideal state was envisioned as a large, centralized state with a strong leader in power, as it once was the case with Nemanjić's Serbia and the greatest Serbian medieval statesman, emperor Stefan Dušan. Serbian political thought, created in the whirlwind of war, was based on a burning desire of the whole nation for freedom, independence and unity, that Serbs had been trying to reach with an unbroken string of wars in the 19th and 20th century. War and revolution become integral parts of the Serbian political thought whose goal always was the unification of Serbian people and the restoration of Serbian statehood. From the First Serbian Uprising to the First World War, Serbian political leaders and ideologists waged wars for the liberation and unification of Serbian people and the renewal of a medieval Serbian state. However, the dispersion of Serbs among different Balkan regions had, in time, led to the creation of the new, Yugoslav political idea and a creation of the common Yugoslav state which was seen as a solution of the Serbian national question.

Key words: Serbian political thought, Serbian history, Serbs, Nemanjić state, Serbian national consciousness and identity.